**Percepția educatorului asupra
competențelor de comunicare ale
elevilor**

**Educator's perception on students
'communication competences**

**Mihaela Florea, profesor de educație
fizică și sport,
Colegiul Economic „Ion Ghica”,
Bacău, România,
doctorandă,
UPS „Ion Creangă”,
Chișinău**

ORCID: 0000-0002-7193-1895

CZU: 37.026:316.77

Rezumat

Comunicarea didactică este parte a comunicării umane, însă are un specific aparte, presupune o premeditare și o intenționalitate clară în sensul producerii de schimbări profunde și pe termen lung în individ și în societate [4, p. 190]. Caracterul acestui tip de comunicare este intens persuasiv, ceea ce pune în acțiune un întreg ansamblu de mijloace, canale și proceduri ce pot și trebuie să fie combinate, în vederea realizării scopurilor fixate. Din această cauză, este important să putem evalua competențele de comunicare pe care le are elevul, acest lucru conducând la o percepție adecvată privind nivelul la care se află, în vederea acordării și eficientizării comunicării în clasa de elevi.

Cuvinte-cheie: comunicare didactică, elev, profesor, competențe.

Abstract

Didactic communication is part of human communication, but it has a peculiar specificity, it implies a premeditation and a clear intentionality in the sense of producing profound and long-term changes in the individual and in society. The nature of this type of communication is intensely persuasive, which puts into action a whole set of means, channels and procedures that can and must be combined in order to achieve the goals set. This is why it is important to be able to assess the student's communication skills, for having to an appropriate perception of their level, in order to assure and streamline communication in the classroom.

Keywords: didactic communication, student, teacher, skills.

Introducere

Parte importantă a comunicării interumane, comunicarea didactică este instrumentul prin care educația formală sau nonformală își atinge scopul, acela de a forma competențe pentru viitor. Se poate spune că atunci când vorbim de comunicare didactică, vorbim de o comunicare instrumentală, direct implicată în susținerea unui proces sistematic de învățare [2, p. 190].

Caracteristicile comunicării didactice o diferențiază de situațiile obișnuite de comunicare interumană [2]:

- Are o dimensiune explicativă, deoarece discursul didactic vizează preponderent înțelegerea informațiilor transmise.

- Comunicarea didactică este structurată conform principiilor logicii pedagogice.

- Rolul profesorului este unul deosebit de activ în cadrul procesului de comunicare didactică, ca filtru ce personalizează conținuturile de predat, ținând cont de constrângerile curriculumului și de materialele științifice pe care le utilizează în educație (manuale, auxiliare curriculare etc.), dar și de grupul din fața sa.

- Transformă profesorul în așa-numita „sursă de autoritate”, care poate investi cu valoare de adevăr unele conținuturi, fără să mai fie nevoie de a mai fi demonstrate, ceea ce generează „pericolul transferării de statut”.

- Comunicarea didactică, prin excelență, combină formele verbale de comunicare, scrisă și orală, cu particularități de ritm, formă și conținut.

- Rezultatele procesului de comunicare sunt legate intrinsec de particularitățile și structura psihică a profesorului, care poate influența modul în

care se pune accentul pe dimensiunile comunicării, respectiv pe latura informativă, pe latura relațională sau pragmatică, determinând astfel și un anume răspuns din partea elevilor.

- Se realizează asumarea unor cutume și ritualizarea procesului educațional.

- Are loc combinarea constantă a fluxurilor de comunicare, în forme organizate sau spontane.

- Procesul de comunicare este prioritar subordonat obiectivelor didactice.

- Are loc dominarea și tutelarea procesului comunicațional de către profesor.

- Se atestă redundanța determinată de necesitatea decodificării corecte a mesajului didactic.

- Calitatea procesului de comunicare didactică este determinată atât de calitățile pedagogice ale profesorului, cât și de personalitatea individuală a elevului sau de personalitatea grupului social – clasa de elevi.

Trebuie să subliniem faptul că procesul de comunicare didactică presupune o premeditare și o intenționalitate clară în sensul producerii de schimbări profunde și pe termen lung în individ și în societate [4]. Desfășurarea acestui proces presupune un cadru formal, organizat, existența unei duble baze

teoretice, adică a teoriei educației și a pedagogiei, precum și teoria domeniului științific în interiorul căruia are loc comunicarea. Mai mult decât atât, eficiența acestui tip de comunicare este supusă evaluării în mod periodic, prin raportare constantă la idealul educațional. Caracterul acestui tip de comunicare este intens persuasiv, ceea ce pune în acțiune un întreg ansamblu de mijloace, canale și proceduri ce pot și trebuie să fie combinate, în vederea realizării scopurilor fixate.

Perioada martie-iunie, când școlile au fost închise și procesul didactic și-a schimbat total caracteristicile de manifestare, ne-a permis nouă, profesorilor, să ne reevaluăm modul în care ne desfășurăm activitatea la clasă și să înțelegem felul în care ne împlinim, la rândul nostru, prin intermediul elevilor noștri. În desfășurarea orelor de Educație fizică se folosesc metode didactice variate, dominante fiind metodele verbale expositive, metodele verbale conversative, dar și metode care implică în special demonstrațiile. Mesajele verbale sunt prezente preponderent sub formă de comenzi, explicații, dar și sub formă de mesaje de motivare, convingere, sugestie [1, p. 167].

De remarcat este faptul că un mesaj verbal, comanda pentru executarea

unei mișcări sau a unei succesiuni de mișcări, are drept efect declanșarea unei acțiuni motrice la elev. Motivarea și convingerea au un rol extrem de important în practicarea exercițiului fizic, iar profesorul nu poate face acest lucru decât prin mesaje verbale, pe suportul unei relații apropiate cadru didactic-elev, pentru a fi asigurată receptivitatea elevului și disponibilitatea sa de a accepta sugestiile făcute sau de a urma sfaturile, în vederea atingerii performanței. Foarte important se dovedește a fi în orele de Educație fizică nivelul competențelor de comunicare pe care le deține elevul. Experiența de peste 20 de ani la catedră mi-a arătat că, în timp, elevii au devenit din ce în ce mai deficițari la acest capitol. Am dorit să aflu dacă această opinie pe care mi-am format-o este un subiectivă, singulară, fără un fundament real ori dacă există și alți profesori care au remarcat acest fapt. Mi s-a părut important să știu acest lucru, dat fiind că în funcție de capacitatea elevului de a genera un răspuns adecvat la mesajul didactic, putem evalua măsura în care sunt realizate obiectivele didactice propuse pentru ora de curs, însă ne putem și noi, profesorii, evalua/autoevalua, la rândul nostru, fiind deosebit de important să ne asigurăm mereu instrumentele necesare pentru racordarea noastră la nevoile educaționale, care se manifestă la nivelul elevului.

Metode și instrumente de lucru

Având drept obiectiv descrierea modului în care profesorii percep nivelul competențelor de comunicare ale elevilor, am inițiat și derulat o investigație în care am folosit, pentru măsurare și evaluare, un chestionar format din 10 întrebări simple, cu răspuns la alegere sau cu răspuns scurt. Primele două întrebări au fost menite să arate structura grupului de respondenți, din punctul de vedere al disciplinei predate, dar și din prisma vechimii la catedră. Cred că vechimea la catedră este relevantă din perspectiva formării unor modele mentale de abordare a comunicării didactice în funcție de personalitatea de grup a clasei și de nivelul de maturitate la care se află elevii, implică o anumită formă de intuiție care ne ajută să înlăturăm cât mai mult din barierele de comunicare și să ajungem acolo unde trebuie, la sufletul elevului nostru. Celelalte întrebări se adresează problemei investigate.

Rezultate și discuții

În conformitate cu răspunsurile la itemul numărul 1, grupul de respondenți este format din 315 cadre didactice care predau la aproape toate disciplinele și nivelurile de învățământ. Din această perspectivă, așa cum arată figura 1, structura grupului a fost următoarea:

- 16% profesori din aria curriculară Matematică și științe;
- 16% profesori din aria curriculară Limbă și comunicare;
- 11% au fost profesori din aria curriculară Om și societate;
- 14% au fost profesori din aria curriculară Tehnologii;
- 14% au fost profesori de Educație fizică;
- 11% activează în învățământul primar;
- 18% s-au încadrat în categoria Altele (Consiliere, Logopedie etc.).

Figura 1. Structura grupului de respondenți în funcție de aria curriculară

Itemul numărul 2 s-a referit, așa cum spuneam, la vechimea pe care cadrul didactic o are la catedră, tocmai din perspectiva veridicității opiniilor formulate, bazate fiind pe o experiență pe măsură. Așa cum se observă din figura 2, la această întrebare au răspuns toți cei 315 respondenți, majoritatea având vechimea mai mare de 10 ani, 5,7% însumând o vechime cuprinsă între 5 și 10 ani, 11,4% având sub 5 ani vechime.

Figura 2. Structura grupului de respondenți în funcție de vechimea la catedră

Întrebarea numărul 3 (*În opinia dvs., există astăzi o problemă privitoare la competențele de comunicare ale elevilor?*) investighează opinia generală a grupului cu referire la existența unor probleme vizibile în zona competențelor de comunicare ale elevilor. La acest item, au fost colectate 315 răspunsuri, așa cum ilustrează figura 3, din care 71,4% ne confirmă faptul că opinia personală formată nu este una singulară. Aproape 23% din respondenți nu au remarcat nici o problemă în zona competențelor de comunicare ale elevilor, restul, 5,7%, au mărturisit că nu știu. Am dorit să investighez mai mult la acest punct și am analizat răspunsurile colegilor, încercând să fac o evaluare a răspunsului din perspectiva vechimii la catedră și a ariei curriculare în care respondentul își desfășoară activitatea.

Figura 3. Distribuția răspunsurilor la itemul numărul 3

Am analizat răspunsurile individuale (Figura 4) și am concluzionat că majoritatea respondenților cu o vechime mai mare de 10 ani afirmă că există o problemă când vine vorba de competențele de comunicare pe care le dețin elevii. Din cei 261 de profesori cu vechimea mai mare de 10 ani, 75,86% au dat un răspuns pozitiv.

Figura 4. Graficul distribuției răspunsurilor la itemul numărul 3, corelat cu vechimea la catedră

Dintre profesorii respondenți care activează în învățământul primar, 75% au afirmat că nu ori că nu știu, dar răspunsurile sunt justificate din perspectiva competențelor generale pe care le au copiii de această vârstă, când ei sunt la începutul ciclului de studii și nu au încă formate competențe clare în nici o zonă. Profesorii cu o vechime la catedră sub 10 ani au răspuns preponderent că nu, nu au sesizat astfel de probleme. Putem face deci o corelație clară între experiența didactică și răspunsurile pozitive.

Întrebarea numărul 4 (*Dacă da, care credeți că sunt motivele*) se referă la motivele pentru care aceste competențe nu

se află la nivelul așteptat, opiniile fiind și aici foarte diverse, unele descrise mai detaliat, altele mai concis. Vom centraliza motivele identificate de profesori:

- profilul disciplinei studiate;
- lipsa exercițiului lecturii individuale, care conduce la lipsa vocabularului și exprimare scurtă, secvențială;
- personalitatea de grup a clasei de elevi;
- lipsa competențelor sociale;
- lipsa camaraderiei, a spiritului de echipă, a spiritului colaborativ;
- influența dispozitivelor smart și a tehnologizării majorității zonelor de activitate;
- lipsa atenției și îndrumării parentale;
- preponderența activităților care se pot face online, în detrimentul celor care reclamă contactul uman direct;
- preocupare acută pentru imaginea personală (aspect, resurse materiale), cu afectare în domeniul spiritual;
- lipsa încrederii în sine, alienarea, însingurarea, depresia.

Toate aceste motive sunt reale și justificate de tendințele sociale actuale, când individul este mai preocupat de ceea ce poate etala într-un moment și nu de realizarea obiectivelor pe termen lung, obiective care înseamnă un efort sporit,

multă implicare personală, ieșire din zona de confort, imaginea personală și gradul ei de congruență cu imaginea pe care o au cei din jur, capacitatea de a trata cu maturitate criticile și schimbările reclamate de viteza cu care tot ceea ce se întâmplă în jur se schimbă.

Întrebarea numărul 5 (*Credeți că randamentul elevului este direct proporțional cu nivelul competențelor sale de comunicare (verbală, nonverbală, paraverbală)?*) este menită să evalueze corelația pe care profesorul o face între nivelul competențelor de comunicare deținute de elev și nivelul performanței pe care acesta o atinge. Întrebarea este una cu răspuns la alegere și rezultatele ne arată proporția majoritară a celor care afirmă că performanța elevului în studiu este direct proporțională cu nivelul competențelor sale de comunicare. Așa cum arată reprezentarea din figura 5, doar 11,4% din respondenți sunt de părere cu nu există această dependență directă, însă 88,6% (279 din cei 315 de respondenți) sunt în acord cu formularea propusă.

Figura 5. Distribuția răspunsurilor la itemul numărul 5

Luând în considerare și vechimea la catedră (Figura 6), 89,65% din cei care au o vechime la catedră mai mare de 10 ani sunt de părere că nivelul performanței este legat direct de nivelul competențelor de comunicare pe care îl are elevul. Doar 11,43% din profesori, din totalul de 315 care au parcurs chestionarul, nu sunt de acord cu acest lucru, iar dintre aceștia, 75% au o vechime de peste 10 ani și 25% dețin o vechime cuprinsă între 5 și 10 ani.

Astfel, profesorii cu experiență pun un mare accent pe competențele de comunicare ale elevului în atingerea performanței, dat fiind că aceste competențe sunt utilizate masiv atât la evaluarea formativă (pe parcurs), cât și la evaluările sumative (teze, examene naționale).

Figura 6. Graficul distribuției răspunsurilor la itemul numărul 5, corelat cu vechimea la catedră

Am sesizat deja că la itemul numărul 4 au fost enumerate o serie de tendințe care se manifestă în societate și care se pare că au o anumită influență asupra modului în care elevul este capabil să comunice, iar *itemul numărul 6*

(*Credeți că tendințele sociale care există astăzi influențează elevul în dobândirea unor competențe de comunicare satisfăcătoare?*) este menit să confirme/infirmă această opinie.

Figura 7. Graficul distribuției răspunsurilor la itemul 6

Așa cum se observă din figura 7, la acest item există un echilibru aproximativ între opinii, 47,5% din respondenți cred că această influență a tendințelor sociale are impact negativ asupra nivelului competențelor de comunicare ale elevului, 37,1% cred că da, dar impactul este pozitiv, iar 17,1% nu cred că ar exista vreo legătură între tendințele sociale și capacitatea elevilor de a comunica eficient. Este dificil de interpretat acest echilibru, mai ales din lipsa unor informații suficiente care să ne sprijine într-o zonă sau alta, reținem însă că majoritatea, chiar dacă nu este mai mare de 50%, iau în considerare impactul negativ al tendințelor sociale asupra competențelor de comunicare ale elevilor.

Figura 8. Graficul distribuției răspunsurilor la itemul numărul 6, corelat cu vechimea la catedră

Figura 8 ne arată distribuția răspunsurilor, corelată cu vechimea la catedră.

Itemul numărul 7 (*Credeți că sistemul educațional trebuie reformat și din perspectiva îmbunătățirii competențelor comunicaționale și sociale ale elevilor?*) face referire la necesitatea schimbărilor anunțate de atâtea ori la nivelul sistemului de învățământ, schimbări care nu s-au produs ori, dacă s-au produs, nu au fost cele care să îl eficientizeze, inclusiv din perspectiva acordării cu nevoile actuale ale societății.

Figura 9. Graficul distribuției răspunsurilor la itemul numărul 7

Aici, interpretarea este simplă, deoarece, așa cum se observă în figura 9, 97,1% din respondenți (306) sunt de părere că necesitatea schimbărilor care trebuie operate la nivelul sistemului de învățământ este una acută, inclusiv din perspectiva

competențelor de comunicare care sunt necesar a fi dobândite de elevi pe parcursul educației formale.

Itemul numărul 8 (*Credeți că timpul dedicat disciplinei Educație fizică, 1 oră/săptămână sau 2 ore/săptămână, în funcție de profilul de studii, este suficient pentru ca elevii să dobândească o bună motricitate?*) are în vedere în mod specific disciplina Educație fizică, unul dintre obiectivele vizate aici fiind o bună motricitate a elevului.

Figura 10. Graficul distribuției răspunsurilor la itemul numărul 8

Această motricitate, care se reflectă și în starea de bine, în postura corporală și în starea de sănătate a elevului, ar trebui să poată fi obținută pe parcursul orelor pe care le prevede programa, adică o oră sau două ore săptămânal, în funcție de profilul de studii la care elevul este înmatriculat.

Chiar dacă profesorii respondenți nu sunt majoritar din Catedra de educație fizică, ei au considerat că acest obiectiv, unul dintre cele mai importante, nu poate fi realizat având la dispoziție doar o oră sau două ore pe parcursul unei săptămâni.

În acest sens, și-au manifestat opinia 60% din respondenți (189), 8,6% exprimându-și lipsa unei opinii, iar 31,4% fiind de părere că orele cuprinse în curriculum sunt suficiente. Procentul celor care sunt de părere că orele dedicate disciplinei Educație fizică sunt insuficiente este aproape dublu față de cei care au o opinie contrară, subliniind astfel importanța acestui tip de educație pentru viitorul elevului și starea sa de bine în viitor.

Itemul numărul 9 (*Credeți că actualul Curriculum pentru disciplina pe care o predăți este adecvat nevoilor educaționale actuale?*) readuce respondentul în situația de a-și exprima opinia asupra sistemului educațional actual din România, prin oferirea posibilității de a se manifesta pro sau contra în ceea ce privește corespunderea capacității programei la disciplina de predare cu nevoile actuale.

Astfel, așa cum arată figura 11, aproape 75% (239) din respondenți cred că există o nevoie manifestă de reformare a sistemului și de adecvare a curriculumului prevăzut pentru fiecare disciplină la nevoile educaționale actuale.

Nu au fost înregistrate răspunsuri pentru opțiunea *Nu știu*, dat fiind că restul de puțin peste 25% din respondenți consideră ca adecvat și suficient

curriculum actual, deci nu se mai cere nici o schimbare.

Figura 11. Graficul distribuției răspunsurilor la itemul numărul 9

Itemul numărul 10 (*Credeți că disciplina Educație fizică are potențialul de a dezvolta competențele comunicative și sociale ale elevilor?*), cel care încheie chestionarul, este menit să investigheze opinia respondenților privitoare la potențialul pe care Educația fizică îl deține, în vederea unui aport semnificativ la dezvoltarea competențelor de comunicare ale elevilor.

Așa cum ilustrează și figura 12, la acest item s-a manifestat o majoritate covârșitoare a respondenților (91,43%), în direcția recunoașterii acestui potențial al disciplinei Educație fizică, în formarea completă a elevului.

Figura 12. Graficul distribuției răspunsurilor la itemul numărul 10

Doar 17 respondenți, 5,40% au marcat răspunsul *Nu știu* și 10 respondenți (3,17%) sunt de părere că Educația fizică nu poate îndeplini un astfel de rol.

Dacă selectăm și analizăm doar răspunsurile profesorilor de Educație fizică, vom remarca anumite specificități pentru fiecare întrebare. La chestionar au răspuns, conform figurii 13, un număr de 45 profesori care activează în această specialitate (14,29% din grup), din care 9 profesori au vechimea mai mică de 5 ani la catedră, 9 au o vechime cuprinsă între 5 și 10 ani, iar 27 au o vechime mai mare de 10 ani.

Figura 13. Graficul structura grupului profesorilor de Educație fizică, în funcție de vechime

La itemul numărul 3, referitor la existența unor probleme de comunicare identificate la elevii din clasele la care își desfășoară activitatea, respondenții au fost de părere că nu, în proporție de 60% și 40% au fost de părere că da, aceste probleme sunt existente.

Deși proporțiile calculate diferă mult, totuși este vorba de un scor de 3/2, deci putem spune că există un echilibru între opinii la acest item.

Este interesant că la întrebarea 4 au fost date răspunsuri (itemul este unul cu răspuns scurt) în care se face referire la influența dispozitivelor smart și la izolare, iar un altul este foarte detaliat și ne vorbește despre capacitatea scăzută de acceptare care se manifestă în zilele noastre cu privire la semenii (colegi de clasă, de echipă etc.), despre capacitatea de colaborare care este mai puțin prezentă, datorită și faptului că fiecare se concentrează pe nevoile proprii, în detrimentul binelui grupului, iar Educația fizică poate fi un bun catalizator al energiilor pozitive și poate oferi, prin muncă, disciplină și coordonare de grup, soluții la aceste probleme.

Itemul numărul 5, care se referă la legătura dintre nivelul competențelor de comunicare ale elevilor și nivelul performanței atinse, 80% din profesorii de Educație fizică au fost de părere că un nivel superior al acestor competențe asigură șanse mai ridicate elevului pentru a avea performanțe superioare. La itemul numărul 6, care face referire la influențele tendințelor sociale asupra nivelului capacităților de comunicare ale elevilor, există o distribuție foarte echilibrată între

răspunsuri, 40% fiind de părere că influența există și este una negativă, 40% având o opinie contrară, iar 20% afirmând că nu văd/nu cred într-o astfel de influență.

În ceea ce privește necesitatea reformării sistemului de învățământ, în vederea adecvării lui la necesitățile actuale, inclusiv din prisma îmbunătățirii competențelor de comunicare ale elevilor (itemul numărul 7), 80% din profesori afirmă că sistemul trebuie reformat, iar 20% sunt de părere că nu, această reformă nu este necesară.

La itemul numărul 8, cel care se referă la suficiența timpului destinat disciplinei Educație fizică în planul-cadru, în funcție de profilul de studii (una sau două ore săptămânal), toți profesorii sunt de părere că timpul alocat disciplinei pe care o predau este insuficient, din perspectiva realizării unuia dintre cele mai importante obiective vizate, respectiv, o bună motricitate a elevului.

Dacă ne referim aici și la nivelul de adecvare al programei la disciplina Educație fizică la nevoile actuale (itemul numărul 9), 80% din respondenți sunt de părere că actualul curriculum nu este adecvat și doar 20% cred că este potrivit acestor nevoi.

La ultimul item din chestionar (itemul numărul 10), cel care face referire la potențialul pe care Educația fizică îl are

în educarea adolescenților, inclusiv în dezvoltarea competențelor de comunicare, toți respondenții au fost de aceeași părere: da, Educația fizică are acest potențial, foarte puțin exploatat astăzi.

Concluzii

Concluziile care pot fi trase din acest studiu au ca pilon central existența certă unor deficiențe în comunicare la nivelul claselor de elevi, care se manifestă inclusiv în cadrul orelor de Educație fizică. În general, aceste probleme, care sunt sesizabile în evaluarea competențelor de comunicare, sunt mai clar semnalate de către profesorii care au o vechime mai mare la catedră, respectiv, o vechime peste 10 ani. Factorii care influențează nivelul competențelor de comunicare deținute de elevi sunt extrem de diverși:

- profilul disciplinei studiate;
- lipsa exercițiului lecturii individuale, care conduce la lipsa vocabularului și exprimare scurtă, secvențială;
- personalitatea de grup a clasei de elevi;
- lipsa competențelor sociale;
- lipsa camaraderiei, a spiritului de echipă, a spiritului colaborativ;
- influența dispozitivelor smart și a tehnologizării majorității zonelor de activitate;
- lipsa atenției și îndrumării parentale;

- preponderența activităților care se pot face online, în detrimentul celor care reclamă contactul uman direct;
- preocupare acută pentru imaginea personală (aspect, resurse materiale), cu afectare în domeniul spiritual;
- lipsa încrederii în sine, alienarea, însingurarea, depresia.

Este limpede că randamentul unui elev este proporțional cu competențele sale de comunicare, verbale, nonverbale și paraverbale, iar potențialul său de dezvoltare generală depinde atât de capabilitatea sistemului de a concepe și utiliza instrumente adecvate în acest sens, cât și de deschiderea individului de a înțelege că nu poate rămâne în mediocritate și că dezvoltarea sa depinde de efortul pe care îl depune zilnic, în vederea realizării obiectivelor vizate.

Reformarea sistemului este imperios necesară din considerente care vizează funcționalitatea sa generală, precum și din perspectiva adecvării la nevoile actuale ale societății, care suferă schimbări din ce în ce mai profunde și mai rapide. Educația fizică are, în această perioadă, un statut modest în cadrul disciplinelor care se predau în școli, statut pe care nu-l merită, deoarece are un potențial uriaș, atât în dezvoltarea fizică a elevilor, în formarea unor obiceiuri sănătoase, în formarea și consolidarea

disciplinei muncii, cât și în perfecționarea unor competențe utile pentru întregul proces educativ, precum competențele de comunicare și capacitatea de motivare intrinsecă.

Bibliografie

1. DRAGNEA, A. (coord.). Educație fizică și sport: teorie și didactică. București: Fest, 2006.
2. IACOB, L. Comunicarea didactică. În: Psihologie școlară, coord. Cosmovici, A. Iași: Polirom, 1998.
3. RAȚĂ, G. Didactica educației fizice și sportului. Ed. a II-a, revăzută și adăugită. Iași: PIM, 2008.
4. SĂLĂVĂSTRU, D. Psihologia educației. Iași: Polirom, 2005.